

"СТЕП ДОНЕЦЬКИЙ": ЕСТЕТИЧНІ АСПЕКТИ АРХЕТИПУ (У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ)

ГАННА АГАРКОВА,

*кандидат культурології, доцент кафедри філософії та соціології
Макіївського економіко-гуманітарного інституту*

У статті досліджено естетичні особливості фольклорних і художніх інтерпретацій "Степу" як важливого регіонального культурного архетипу в контексті історичного становлення й модифікації образу Донеччини, а також сучасної кризи культурної ідентичності. Показано, як мотив степу набув значущості ціннісного ядра образу регіону протягом декількох історичних хвиль колективної міфотворчості, а також причини того, що він неодмінно залишається ідеальним середовищем для поетичної рефлексії задля пошуків і власної самотождності, і земляцької культурної єдності.

Ключові слова: регіональна культурна ідентичність, культурний образ Донбасу, культурний архетип "Степ", естетика природи, естетичне сприйняття.

*...І зразу знов пізнала степ,
Колишнє небо й ніжні зорі,
Нове життя і спів новий
На неоглядному просторі...
Х. Алчевська [9, с. 176]*

Постановка проблеми й аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією з провідних тем зарубіжної й вітчизняної гуманітаристики є проблема кризи культурної ідентичності суб'єкта в сучасному світі, суттєвими проявами якої, як відзначає в монографії "Самоідентифікація людини і культура" А. Ю. Шеманов, стають "почуття випадання із реальності, навіть відсутності себе в житті /.../, почуття нетотожності із собою" [переклад наш: 1, с. 25]. Переформатування соціальних спільнот і поява "нових кочівників", за словами автора, характеризує драматичну "розірваність", множинність нашого "Я", як і загальну фрагментарність сучасного образу світу.

У контексті згаданої мегапроблеми, яка розглядається вченими в різних дослідницьких площинах, феноменологія регіональної культурної ідентичності із часом набуває ще більшої актуальності. Серед останніх праць можна відзначити наукові розробки А. Гідденса, В. Малехова, В. Хесле, Ф. Бернік, Н. Черниш [2-6] та ін. Зокрема, питання регіональної ідентичності Донбасу аналізуються в статтях І. Паська, Я. Паська, Г. Коржова [7, 8], В. Пірка, А. Федя та ін.

Проте, на нашу думку, проблема регіональної культурної ідентичності потребує різних ракурсів дослідження, у тому числі з точки зору створення й трансфор-

мації регіонального образу культури, його ціннісного ядра й окремих елементів. Недостатньо висвітленими є естетичні аспекти проблеми регіональної культурної ідентичності, особливо в умовах її сучасної драматичної трансформації.

Метою нашої роботи обрано розгляд естетичних особливостей фольклорних і художніх інтерпретацій "Степу" як домінуючого регіонального архетипу-символу в контексті історичного становлення й модифікації образу Донеччини.

Виклад основного матеріалу. Розгляд особливостей становлення й історичної інтерпретації образів "малої Вітчизни" (а також архетипів-констант, які беруть участь у їх оформленні) залишається важливою складовою у вивченні феноменології регіональної культурної ідентичності. Остання, у свою чергу, незмінно зберігає свою значущість прагненням проникнути в сутність образного "багатоголосся" культурного простору, відображаючи свою особливу, глибоко місцеву специфіку світосприйняття й самосвідомості (а також шляхи їх подальшої трансформації) в умовах сучасної глобалізації й технізації соціокультурного середовища.

Історичний аналіз умов створення й руйнування регіональних образів культури дозволяє виявити в них, наприклад, стійке, понадчасове духовно-ціннісне ядро і периферію (своєрідну систему "холодних" і "гарячих" образних елементів), зв'язок природно-територіальних та ментальних характеристик, нарешті, роль і долю міфологою, що надаються парадигмами актуальною на той момент державної культурної політики.

Очевидно, що визначальну роль у регіональній образотворчості відіграє саме його естетичний план. Як відомо, образи культури відображають насамперед емоційно-почуттєву, а не абстрактно-розумову основу ставлення людини до світу, яка реалізується в ціннісній системі естетичних координат: у полюсах досконалого й недосконалого, ідеального й реального, прекрасного й потворного, піднесеного й низького та ін. Це уможливило постійне "живе переживання" суб'єктами своєї присутності в просторі малої Вітчизни, яке характеризується складним полісенсорним й змістовим багатством.

У живому, мінливому естетичному світі чуттєвих переживань людини кожне "тепер" завжди збагачене досвідом минулого (асоціативно-символічні архіви колективної й особистісної пам'яті) і можливої "втєчі" свідомості в майбутнє (коло надій, бажань, прагнень). Естетичний кут зору розпредмечує, катартично перебудовує свідомість, на певний час відсторонюючи особистість від вантажу суто буденного, суєтного, несуттєвого. Естетичне сприйняття передбачає цілісність, повноту (у тому числі й шляхом міфопоетичного добування, коли бажане видається за дійсне), "суперчливу гармонію" створюваного образу.

Регіональний образ культури також своєрідно відбиває в собі *естетичні закони краси*: місцеві автотонні уявлення про упорядкованість і єдність свого малого життєвого світу, про узгодженість і ритмічність, внутрішню завершеність і зрозумілу, приступну простоту всіх його ланок.

Природно-просторове сприйняття образу малої Вітчизни виявляється вирішальним, бо саме природний контекст буття, що приймається й естетизується регіональною свідомістю, обумовлює як характер його господарчого влаштування із домінуючими формами соціальних спільнот, так і впізнавану палітру ментальних й психологічних характеристик. "Краса природи, (самостійна) у своїй формі, уже вводить із собою доцільність, - писав І. Кант, - у зв'язку із чим предмет, певне, заздалегідь призначається для нашої здатності міркування, таким чином, ця доцільність сама по собі створює предмет насолоди..." [10, с. 68]

Аутентичний комплекс *своїх, місцевих* природно-ландшафтних об'єктів ставав основою укріплення територіально-культурної ідентичності регіональних суб'єктів, забезпечуючи ментальну близькість колективного світосприйняття.

Офіційний образ регіону, який активно відтворювався в радянській професійній та самодіяльній художній поезії, повинен був виразно репрезентувати зв'язок-єдність природної, соціальної та духовної сторін буття. У цій культурній системі з її підвищеним градусом міфотворчості та ідеологізованою ритуалістичністю образних форм, тим не менш, естетичне переживання образу малої Вітчизни (Донеччини - у нашому випадку) тривалий час залишалося загострено живим, звичайним. Причина, вочевидь, полягає в тому, що його становлення історично співпадає із процесом територіального *збирання* в 30-ті роки ХХ ст. самого регіону за часів "героїчного ентузіазму" й масового будівництва основ "нового життя". Паралельно отримує свої головні канонічні риси регіональний образ Донбасу в контексті нових державно-політичних прагнень.

Зупинимось тепер на деяких естетичних особливостях інтонування природи Донбасу в контексті історичного становлення образу регіональної культури.

Зауважимо, що в регіональній гуманітаристиці (наприклад, журнал "Донбас") останніх років ученими було вже активно розпочато дослідження теми донецького краю в усній народній творчості (думи, чумацькі пісні, легенди та перекази тощо) і художній поезії (зокрема у творах С. Черкасенка, М. Чернявського, Х. Алчевської, С. Васильченка та ін.) [9]. Усе це дозволяє системно відтворити особливості створення й розвитку образу Донеччини.

Серед низки образних одиниць, які брали участь у створенні метаобразу регіональної культури, особливу роль здобув архетип *українського степу* з його споконвічно міцним змістовим полем і багатством морально-естетичних й етноментальних інтерпретацій.

Соціокультурна площина буття регіонального образу завжди обумовлена особливостями зовнішніх природно-територіальних реалій. "Культура росте на ґрунті строго відмежованого ландшафту, до якого вона й залишається прив'язаною, на зразок рослини", - відзначає у своєму "Занепаді Європи" О. Шпенглер. "Кожна культура відкриває глибоко символічний і майже містичний зв'язок із протяжністю, із простором, у якому й через який вона намагається самоздійснитися..." [переклад наш: 11, с. 264].

Для Донеччини такою знаковою "сценою" розгортання свого автообразу стає саме *"степ донецький"*. Глибинний історико-подійний ряд, пов'язаний із облаштуванням простору "Дикого поля", "Степу" віками формував благодатне міфотворче середовище, у яке поступово буде "вростати" і шахтарська тема, і *"робочий"* культурний образ регіону, нанизуваний на нього протягом радянського періоду. Саме тому здавна семантично навантажений архетип Степу породжує потужну хвилю метафоризації і в регіональній поезії.

В українському тлумачному словнику назва "степ" характеризується як "безлісий, вкритий трав'янистою рослинністю рівнинний простір у зоні сухого клімату" [13, с. 577].

Здавна семантика безлюдного південноруського степного простору Дикого Поля, відокремленого притоками Дніпра і Дону, була насичена атмосферою тривоги й очікування, утримуючись у масовій свідомості, за словами Б. Рибакі, в образі "тривожно-недоброго степу" [14, с. 8]. Невипадково, здійснюючи лінгвістичну реконструкцію вихідної форми слова "сьтеп", автор відомого "Етимологічного словника" М. Фасмер надає, серед інших, і версію Брандта про його органічну спорідненість зі словами "топот", "вытопанное место" [15, с. 755].

Безмежний степовий простір утілював нефіксоване поглядом прикордоння "свого" і "чужого" ("Лицарська Русь і тривожно-недобрий Степ" - у Б. Рибакі), дихотомію культурного космосу Русі, сакралізованого споконвічними традиціями, і "незрозумілого", *"іншого"* Степового Сходу.

Тривожність, часом трагічність цього образу пронизує поезику української ("...У степу могила з вітром говорила..." [9, с. 16]) і російської народної пісні ("...В той степи глухой умирал ямщик"), утримується в авторських піснях повоєнних років ("Степом, степом..." (авт. слів Микола Негода), "Дороги" (авт. слів Лев Ошанін), "Спят курганы темные..." (авт. слів Борис Ласкін).

Семантика "тривожності" була щільно пов'язана і з образом донбаського степного простору. Так, у радянському мистецтві художнього слова мотив дивної привабливості "тривожного пейзажу Донбасу" розви-

вається в романі Б. Горбатова "Донбас", де він протиставляється "зворушливому" традиційному сільському пейзажу, який приємно "пестить зір" і на якому звично "відпочиває душа" [16].

Образи лісу, степу, поля, саду відображають різні естетичні рівні взаємодії Людини зі своїм зовнішнім природним середовищем. З кожним із них пов'язане своє символічне коло метафоризації і свої особливості віддзеркалення ментально-культурного самовизначення. Образ Степу (на відміну від поля, яке завжди існує біля селища, домівки тощо як постійне, живе, сгармонізоване місце взаємодії-діалогу Людини і Природи) утримується у свідомості як певний природний сегмент світу, що начебто існує сам по собі, як утілення зовнішньої неприборканої Першооснови-Хаосу.

Степові географічні зони особливо показові в руслі незмінного "протистояння" Природи Культурному втручання людини: ідеться про своєрідне "неодомашнювання" Степу, який у разі позбавлення постійного людського догляду легко переходить у вихідний "дикий" стан. Своєрідне "неодомашнювання" природного ландшафту, на думку дослідників, протягом часу впливало на формування південно-руського (українського) культурного архетипу: "...У глибині євразійського континенту, на відміну від його західної частини, природа не подавала людині надії на те, що її колись вдасться "приручити" й "одомашнити" [переклад наш: 17, с. 352].

Донецький степ як міфопоетичне втілення безмежного, незбираного, неупорядкованого зором простору, що протистоїть людині, надовго залишається синонімом волі, свободи й одночасно страху та неспокою. Поліестетична поліфонія донецького степу в амплітуді *піднесеного-трагічного* багатогранно відтворена в поезії М. Чернявського ("В донецькому краї", "Сон велетня", "Степ"), де образ виступає основою прагнень "зовнішнього" й "внутрішнього" укорінювання свідомості:

...в степу, -
безмежним, безверхім склепу...
Все - рідне, знайоме
І все те мені
Дорожче від раю в чужій стороні... [9, с. 37]

Ще раніше, розкриваючи семантику південноруського степу з його відсутністю природних меж, М. В. Гоголь у своєму "Погляді на складання Історії Малоросії" називає його "землею страху": "...беззахисна відкрита земля ця була землею спустошення й набігів, місцем, де сходилися три ворогуючі нації, гноєна кістками, полита кров'ю..." [18, с. 352].

Узагалі ж, образ Степу з його відчутною артикуляцією несумірності суб'єкта - об'єкта був здатний породжувати певні прориви з буденного в трансцендентне, тобто в естетичну шкалу *піднесеного* з його органічним поєднанням захоплення, подиву й жаху.

В усталеному змістовому полі образу корениться ґрунт для його подальшого переінтонування в системі регіональної міфопоетики радянського періоду, заснованому на дихотомії двох історичних епох, розколотих Жовтневою революцією. У цьому випадку колишній *ворожий Степ*, наданий людині (Дике поле): неопанований, "нічий", такий, що не відчув господарчих рук "людини праці", активно протиставляється Степу теперішньому, *опанованому*, цілковито підкореному людиною.

Як одна з природних праоснов східнослов'янського етносу, багато в чому обумовлюючи й риси його ментальності, степ утверджується в ролі важливого за-

гальнослов'янського культурного першосимвола. Не випадково, О. Шпенглер називає "прасимволом руськості" саме "нескінченну рівнину" [12, с. 368]. Образ Степу з його відкритістю породжує мотиви відчайдушної нестямної степової вольниці, із дією "навмання"; неприборканої стихії, відваги й безрозсудності, відображених у поезії козацького побуту. Мотив степової вольниці, протиставленої похмурому "Пеклу" символічного Низу Землі-Матері, знайде своє відбиття в низці заставок шахтарських пісень ("Как на Юзовском раздолье...") [18, с. 368].

У цілому, такі риси степового ландшафту, як "неоглядність", "безмежність" ("варварські" характеристики в класичній давньогрецькій системі естетичних уявлень з її культом міри, визначеності й осяжності) народжують *інші критерії краси*. Ідеться про незвичну красу "багатоликої одноманітності" з її "сірим" та "потьмянілим" колоритом, із "задимленим" (паленим вугіллям) особливим степовим донецьким ароматом (Б. Горбатов: [15, с. 163]). Неодмінною степовою атрибутикою в регіональній поезії на тривалий час залишаються образні мотиви "терпкого повітря", "степового полину", "трав'яних степових килимів", "світлих хвиль" "сивоволосої" ковили, "прибою чебреців" (аматорські вірші сучасних авторів: С. Волохова, В. Голіусова, М. Ковальова та ін.: [23]).

Узагалі, так звані "скромні ландшафти", до яких належить і степовий (так притаманний південноруській й донецькій ойкумені "пронизливо похмурий пейзаж Донбасу") визначаються "колицковою первинного естетичного почуття" [10, с. 215]. *"Некрасива краса"*, лише уявна "очевидність" Степу породжує відчуття певної "опірності" образу, який не дається легко свідомості людини, немовби *грає з ним*.

Образ степу, який навіює своїм нескінченно одноманітним ландшафтом або шалено-безрозсудну завзятість, або безутішну тугу, у вітчизняній поезії стає фоном до образу-етносимволу Шляху-Дороги ("Степом, степом..."), невід'ємним від *ситуації руху-переходу-повернення*. До речі, важливим українським і донецьким природно-культурним знаком *повернення додому* стає Савур-Могила: "східні степові ворота Донбасу". Савур-Могила здавна у фольклорній поезії символізувала межу між своїм і чужим світами, досягти якої означало повернутися (дума "Втеча трьох братів з Азова, з турецької неволі" [25], "У те поле безконечне до Савур-Могили..." [26]). Мотив повернення і Савур-Могили як сакральну межу такого повернення оспівувала у своїх поезіях сучасна українська письменниця Галина Гордасевич:

Встала курява стовпами.
Багряніли хмари.
Приазовськими степами
гнались яничари... [27]

Просторова неосяжність та безлюдність Степу лише сильніше відтіняли відірваність від різних кіл *своїх малих світів*: домівки, селища, краю. Степові зони як "просторові порожнечі" прошаровували численне й багатолике культурно-родове поле невеликих *своїх світів*. До початку шахтарської епохи в історії Донбасу цей простір залишався ще не відзначеним повною мірою певним етнокультурним ликом [20, с. 27].

Із відкриттям вугільних родовищ на Донеччині й початком господарчого опанування Степу з'являються нові мотиви в інтерпретації цього образу. Ландшафтні характеристики Степу з його одвічними курганами, балками та ярами, полином та суховієм почи-

нають доповнюватись новими мнемотехнічними знаками: шахтними копрами й рукотворними донецькими "горами"-териконами. Розмічуючи неосяжний простір донецького степу, останні брали участь в оформленні нового природно-господарчого рельєфу краю.

Із початком шахтарської історії краю семантика "тривожної суміжності" донецького степу з його тертям "свого-чужинного" не усувається, але посилюється, доповнюючи дотеперішнє суто горизонтально-панорамне бачення ще й іншою площиною - *вертикальною*, яка актуалізує опозицію Верху світобудови (міфологічна символіка Світла, Життя) та його Низу (Морока, Пекла). Образ Степу інтерпретується як драматичне сходження Неба і Землі-Матері. Степова відкритість Верху лише посилювала відчуття фізичного і психологічного "затиску", граничної просторової обмеженості спресованого хтонічного Низу:

Мы на клетку становились
С белым светом распростились... [19, с. 33-34]

Так, поетика повернення у *свій, рідний світ* отримує новий, суто шахтарський ракурс ("Что ты знаешь о солнце, если в шахте ты не был?").

Шахтарська праця з її символічним "угризанням" у природні надра (як і взагалі брутальне, промисловотехнічне "звільнення від чар" Світу) перетворювала і степовий лик, і "тіло" Землі-Матері. Нижній Світ наділявся етико-естетичними знаками, протилежними Світу Верхньому, утворюючи усталений семантично споріднений ряд ("чорний світ", "чорне вугілля", "чорна праця", "чорний шахтар", як, наприклад, у поетичних роздумах М. Чернявського: "А там, *під степом, у склепу*, шахтар зомлілими руками...", "У сажі, чорний як мара..." [9, с. 124-126]).

Аналіз поетичного ряду дореволюційних шахтарських пісень показує, що пейзажні образи донбаського регіонального світу майже не наявні в текстах як можлива смислова антитеза трагічній, соціально-виробничій сюжетній лінії. Цей - *чужий* - Степ, що не знав ще торкання землеробських рук, підбурювачем спокою якого поставав селянин-шахтар, лише посилював загальні тривожні життєві очікування. Зовнішня природна сторона донбаської дійсності до революції ще не була визначена свідомістю селянина-шахтаря (у сенсі сформованої символічної системи координат). Вона залишалася принципово "іншою", вимушеною, нав'язаною. Зовнішній світ ще не збирався в цілісний, позитивний і завершений пейзажно-поетичний образ.

На відміну від єдиного природно-соціального, циклічного ритму традиційного селянського життя (своєрідного "геоцентризму" буття), на той час ще не склався й образ Донбасу як специфічної, принципово нової культурно-господарчої цілісності, з якою віднині міцно пов'язує свою долю вчорашній приїжджий селянин-відходник.

Архетип Степу в системі новітнього (радянський період) творення донбаського регіонального образу культури з попереднього естетичного реєстру "негативної досконалості" (як одне з утілень неприборканого Хаосу) чекав часу свого *переродження в "позитивну досконалість"* (міфологема Космосу: "Мы наш, мы новый мир построим..."), демонструючи спорідненість у нових соціально-політичних умовах природного й антропогенного (техногенного) ландшафтів.

Потрапляючи на "конвейер радості" (П. Безпощадний) радянської міфопоетики, образ Степу не тільки змінює свою автохтонну семантику, але й уперше окреслюється масштабами донецького регіону, що віднині стає *своїм, рідним*.

Ідентифікований уже регіональним образом культури, степ донецький уперше оточує, формує багатомовний, розмаїтий, нестабільний дотепер світ шахтарського промислу. На зовнішньому, природно-ландшафтному рівні образ здибленого степу наочніше за все втілював мотив регіонального укорінювання місцевого робітничого люду. Поетизація *перетвореного степу* здійснювалася в діалозі двох епох. Образ минулого ("тоді"), коли все виявлялося тимчасовим: сезонна праця селянина-шахтаря, його житло й побут, саме "напівіснування" тривожного очікування "повернення додому", протистояв віднині образ справжнього ("тепер"), коли зусиллями "упрямих повелителей земли" (П. Беспощадний) створюються підвалини Нового Світу:

Пустела степь.
Гулял вихрастый ветер.
Трепал польнь, курчавил ковыли. /.../
Сегодня степь закована оградой.
Мы эту степь изроем, изгорбим /.../ [21]

Безумовно, головний пісенний символ радянського Донбасу - славетні "*Кургани*" (на слова Б. Ласкіна та музику М. Богословського-М. Матусовського). Пісня стала міфопоетичним феноменом завдяки універсальній життєствердуючій охопленості в ній нового регіонального образу світу, де знайшов своє органічне місце й образний елемент степу, який розглядався нами в статті. Новий пісенний образ був уперше виведений у контексті саме регіонального символу "степу донецького", уперше окреслюючи просторовий ареал "краю-ударника". У пісні активно інтонувалася цілий ряд регіональних образних архетипів, що мали певну територіальну й соціокультурну прив'язку: окрім згаданого архетипу степу, це ще образні мотиви курганів, шахти, молодого гірника.

"Кургани" виступають характерним зразком вторинної міфопоетики, коли усталений пісенний образ, у свою чергу, на довгі роки став музикальним конденсатом регіональної культурної ідентичності Донеччини, потужним породжувальним началом, особливо в пострадянські часи її драматичної кризи. Про це, зокрема, згадує у своєму вірші "Метаморфоза" донецький поет Ю. Лебедь:

Но в переходе струны рвет скрипач,
Отчаянно выводит
"соловецкое".
Остановись!
И пропусти сквозь плач,
И вновь поверишь:
"...Выйдет в степь донецкую..." [22]

Сучасна постсоціалістична історична ситуація, на наш погляд, значною мірою характеризується пасивно-байдужою, знеособлено-"фоновою" й прагматично-утилітарною домінантою регіонального світосприйняття. Таким чином, "файл" людського буття, як сказано в "Естетиці природи", усе більше завантажується текстами утилітарного фундаменталізму, що підтверджує фламандське прислів'я: "Світ - це віз сина, і кожний намагається урвати з нього, скільки зможе" [10, с. 214].

Як результат, попередній вектор ідеалізованої скерованості свідомості в міфоідеологізоване майбутнє надалі обертається пануванням суто побутового сьогодення ("тут" і "зараз").

Криза вітчизняної монокультури на пострадянському етапі, що позбулася своїх колишніх ідеологічних опор, спричиняє між тим і неминучу кризу регіональної культурної ідентичності та, як її вияв, певну "деестети-

зацію" усталеного регіонального світосприйняття: утрату відчуття образної цілісності, завершеності, гармонійності різних (природно-ландшафтних, соціальних, особистісних, трудових тощо) сторін образу (невипадково поряд із цим виявляється досить приглушеною і значущістю характеристик "наш", "свій", "рідний"). Регіональний образ розколюється на автономні й суперечливі окремі елементи, до того ж утрачає на цей час свій сенс "підймальна сила" місцевої колективної культурної міфотворчості.

Як показують поетичні джерела наших земляків останніх років, у сучасній регіональній культурній системі, що активно переформатовується в умовах зміни духовних парадигм епохи, архетип степу зберігає своє важливе місце як образний мотив місцевої культурної самоідентифікації. Сакралізоване й збагачене довгою історією людської рефлексії змістове естетичне поле образу знову виконує свою складну перетворювальну роботу в *пошуках трансценденталій подальшого існування*, у пошуках нових, неідеологізованих форм гармонії зі світом. Образ степу донецького з його знаками стає формою освідчення в почуттях до свого краю, як у вірші В. Голіусова:

Есть края и лучше, и красивей
Где лесов неведомая сень /.../
Но люблю я ширь степного края,
Где копры взметнулись гордо ввысь /.../ [23]

В іншому випадку він усе частіше виступає знайомим контрастним фоном із його звичним семантичним регістром звабливої свободи, необмеженості, як у вірші В. Спинова "Ода степи" [23].

Нарешті, він може поставати нібито відстороненим мотивом лірико-філософської авторської сповіді-роздуму на часових перехрестях:

Уйдут в небытие слова, дела
Сиюминутность карнавальных шествий,
И терриконов ржавые тела
Неспешно обрастут зеленой шерстью... /.../
И кто-то вздрогнет,
Прозревая суть,
Что терриконная степная россыпь -
Застывший в камнях Млечный Путь,
Как ленточки
В ковыльных звездных косах... [24]

Іноді простір степу поступається індустріальній потузі перетвореного людиною світу. Ось як про це написав донецький поет Віталій Павловський у вірші "Клаптик поля":

У клаптика поля - загублений сон,
Спокою ні миті не знає.
Ліворуч на нього повзе террикон,
Праворуч - шосе налітає.

І давить на клаптик біда з двох боків -
Минуле, майбутнє тривожне.
Він менше дарує уже колосків,
Ковтаючи пил придорожній [28].

Висновок

Таким чином, мотив степу є ціннісним ядром образу Донецького регіону, що пройшов як частина "українського степу" кілька історичних хвиль колективної міфотворчості, а також ідеальним середовищем для поетичної рефлексії, куди можна "поринути", "утекти", "розчинитися" задля того, щоб знову знайти і свою власну тотожність, і земляцьку культурну єдність "регіональних співвітчизників".

№ 4 (104) липень-серпень 2010 р.

ЛІТЕРАТУРА:

- Шеманов А. Ю. Самоидентификация человека и культура / А. Ю. Шеманов. - М. : Академический проект, 2007.
- Giddens A. Modernity and Self-Identity / A. Giddens. - Stanford (Cal), 1991.
- Малехов В. С. Неудобства с идентичностью / В. С. Малехов // Вопросы философии. - 1994. - № 2.
- Хёсле В. Кризисы индивидуальной и коллективной идентичности / В. Хёсле // Вопросы философии. - 1994. - № 10.
- Бернік Ф. Культурна ідентичність в епоху глобалізації: небезпека і перспективи / Ф. Бернік // Слово і час. - 2005. - № 12.
- Черниш Н. Варіації на тему ідентичності для соціокультурного оркестру / Н. Черниш // Соціологія: Теорія, методи, маркетинг. - 2007. - № 1.
- Пасько І. Плавильний басейн донецької ідентичності / І. Пасько, Я. Пасько, Г. Коржов // Критика. - 2006. - № 9.
- Коржов Г. Региональная идентичность Донбасса: генезис и тенденции развития в условиях общественной трансформации / Г. Коржов // Социология: теория, методы, маркетинг. - 2006. - № 4.
- Оліфіренко В. Дума і пісня. Джерела літературного краєзнавства / В. Оліфіренко // Донбас. - 1993. - № 5.
- Памятники мировой эстетической мысли : в 5 т. - М. : Искусство, 1967. - Т. 3.
- Эстетика природы / К. М. Долгов, П. Д. Тищенко, Т. Б. Любимова и др. ; редкол.: К. М. Долгов (пред.) и др. ; Ин-т философии РАН. - М., 1994.
- Шпенглер О. Закат Европы. Гештальт и действительность / О. Шпенглер ; [пер. с нем.]. - М. : Мысль, 1993.
- Загнітко А. П. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова / А. П. Загнітко, І. А. Щукіна. - Донецьк : ТОВ ВКФ "БАО", 2008.
- Рыбаков Б. Слово о полку Игореве и его современники / Б. Рыбаков. - М. : Наука, 1971.
- Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; [пер. с нем.]. - [2-е изд.]. - М. : Прогресс, 1986.
- Летописцы шахтерского края : сборник избр. произведений писателей Донбасса (1917-1967). - Д. : Донбасс, 1968.
- Как географическая среда влияла на формирование русского культурного архетипа? // Культурология в вопросах и ответах. - Ростов-на-Дону : Феникс, 1997.
- Гоголь Н. В. Взгляд на составление Малороссии : собр. соч. в 4-х т. / Н. В. Гоголь. - М. : Правда, 1968. - Т. 4.
- Поет душа шахтерская. - Д. : Донбасс, 1969.
- Гачев Д. Российская ментальность / Д. Гачев // Вопросы философии. - 1994. - № 3.
- Беспощадный П. Избранное. Стихотворения, песни и поэмы / П. Беспощадный. - К. : Дніпро, 1975.
- Лебедь Ю. Метаморфоза / Ю. Лебедь // До востребования. - Донбасс, 1997.
- Спинов В. Ода степи / В. Спинов // Многоцветье имен : лит.-худож. альманах. - Донецк : Точка опоры, 2010. - Вып. 1.
- Шевченко И. Уйдут в небытие слова, дела / И. Шевченко // Славянские колокола : междунар. альманах. - Сумы : ИПП "Мрия-1", 2006. - Вып. 4.
- Втеча трьох братів з Азова, з турецької неволі [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.pisni.org.ua/songs/872858.html>.
- Петренко М. Іван Кучерявий / М. Петренко [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.donbaslit.skif.net/tvorchist/Petrenko.html>.
- Гордасевич Г. Яничарська балада / Г. Гордасевич [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://dubrovitsa.lib.rv.ua/vustavka/gordasevuch/index.php>.
- Павловський В. Тривоги днів. Вибрані поезії (1980-2005) / В. Павловський ; Національна спілка письменників України, журнал "Донбас". - Донецьк, 2006. - С. 60.

Н. Aharkova

**"THE STEPPE DONETSK": AESTHETIC PECULIARITIES OF THE ARCHETYPE
(AT THE CONTEXT OF THE PROBLEM OF REGIONAL CULTURAL IDENTITY)**

The aesthetic features of the folklore and artistic interpretations "Steppe" are examined in this article as important regional cultural archetype in the context of the historical becoming and modification of the appearance of Donbas and also in the conditions of modern crisis of cultural identity. It is shown, how motive of Steppe purchased the value of kernel of appearance of region during a few historical waves of collective mythocreative and basis of poetic reflection.

Key words: regional cultural identity, cultural image of Donbas, cultural archetype "Steppe", aesthetic of nature, aesthetic perception.

© Г. Азаркова

Надійшла до редакції 12.07.2010

УДК 167/168

**ОСВІТНЬО–ВИХОВНА МАТРИЦЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ****АНДРІЙ МАТВІЙЧУК,**

*кандидат філософських наук, завідувач кафедри теорії, історії держави
і права та філософії Міжнародного економіко-гуманітарного університету
ім. академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне*

Стаття присвячена питанням становлення проблемно-орієнтованої освіти на ґрунті екологічного знання. На думку автора, таке завдання можливо вирішити за допомогою нової дисципліни - екологічної деонтології. У статті окреслені об'єкт та предмет екологічної деонтології, цілі та завдання цієї нової дисципліни. Особливо приділяється увага способам формування екологічної культури сучасної особистості.

Ключові слова: екологічна деонтологія, екологічне знання, екологічна освіта, глобальні проблеми, трансформація свідомості.

Постановка проблеми. В одному з попередніх номерів журналу "Схід" нами було представлено нову наукову дисципліну - екологічну деонтологію [12]. Зокрема, було відзначено, що екологічна деонтологія розглядається нами як засіб визначення та формування стандартів нових гармонійних відносин із Природою. При цьому серед перспективних завдань екологічної деонтології були виділені такі: по-перше, формування нової системи морально-етичних норм та принципів, необхідних людині для вирішення найактуальніших проблем сучасності, зокрема екологічних; по-друге, формування системи еколого-деонтологічних знань щодо морального змісту особистості ХХІ сторіччя, зробити ці знання неодмінним елементом особистої культури, базою для подальшого формування екологізованої свідомості особи, що відповідатиме загальнолюдським гуманістичним ідеалам.

У контексті нашого дослідження (що полягає в завданні здійснити філософсько-методологічне обґрунту-

вання екологічної деонтології) ми цього разу ставимо собі за мету окреслити потенціал дисципліни в плані становлення проблемно-орієнтованої освіти на ґрунті екологічного знання. Особливо маємо приділити увагу способам формування екологічної культури сучасної особи.

Дозволимо собі відзначити, що концепція екологічної деонтології має авторський характер. Разом із тим, **теоретичну основу** нашої роботи щодо розкриття вихідних положень деонтології як дисципліни етичного порядку становлять погляди І. Бенґама [1] та І. Канта [6]. Своєю чергою для розуміння окремих аспектів професійної деонтології як спеціальної галузі етичного знання ми використали праці таких учених, як Б. Петровський, І. Макшанов, С. Сливка та О. Шмоткін [4; 10; 15; 19]. Водночас надзвичайної ваги щодо усвідомлення принципових моментів сучасної екологічної проблематики мають для нас праці таких авторів, як Х. Сколімовський, А. Швейцер, Г. Сімкін, М. Кисельов,

№ 4 (104) липень-серпень 2010 р.